ظرفیتهای سرمایه اجتماعی برای برپایی اجتماعات محله‌ای در شهر «دوستدار کودک» در بم

سیامک زندرضوی*، کیوان ضیائی**، مریم رحمانی***

طرح مسأله: *در این پژوهش برای ایجاد ساز و کارهای مناسب جهت ایجاد اجتماع محله‌ای و جلب مشارکت شهروندان بویژه نوجوانان و جوانان در محدوده‌ای از شهر بم که شهر دوستدار کودک نامگذاری شده است، به شناخت و سنجش ظرفیت‌های سرمایه اجتماعی به عنوان پایه مشارکت شهروندان پرداخته شده است.*

روش: *روش پژوهش پیمایش است و ابزار جمع آوری داده‌ها، مصاحبه ساختار یافته می‌باشد که از نمونه‌ای به تعداد ۲۸۸ نفر زن و مرد بالای ۱۵ سال به عمل آمده و با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای انجام پذیرفته است.*

یافته‌ها: *وضعیت مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (اعم از مشارکت، هنجار، اعتماد، احساس امنیت و انسجام) در محدوده مورد نظر، در مجموع متوسط می‌باشند و همین‌طور ارتباط مستقیم و معنی دار ابعاد هنجار، اعتماد با مشارکت اجتماعی و ارتباط غیر مستقیم و معنی‌دار احساس بی‌قدرتی با مشارکت اجتماعی تائید شد و میان میانگین مشارکت عینی رسمی با مشارکت عینی غیر رسمی و نیز مشارکت عینی سنتی با مشارکت عینی جدید تفاوت معنی‌دار وجود دارد.*

نتیجه‌گیری: *یافته‌ها حاکی از وجود ظرفیتهای لازم برای ایجاد اجتماع محله‌ای است اما ضعف در گرایش افراد به نهادهای مدنی، مدرن و سازمان‌یافته و نیز بعضی از ابعاد مشارکت ذهنی وجود دارد که می‌تواند ایجاد خلل نماید. برای بالاتر بردن مشارکت باید به ترتیب به عوامل کاهش احساس بی‌قدرتی و افزایش اعتماد و هنجار عمل متقابل در میان ساکنان توجه نمود. می‌توان با روشهایی چون «کارگاههای مسأله‌یابی مشارکتی»، «نشست‌های محلی»، «آموزش‌های محلی» و «مجله محلی» در پوشش ضعفها و افزایش مشارکت پرداخت.*

کلیدواژه‌ها: بم، شهر دوستدارکودک، اجتماع محله‌ای، سرمایه اجتماعی، مشارکت اجتماعی.

تاریخ دریافت: ۸۶/۶/۶ تاریخ پذیرش: ۸۸/۲/۱۲

* دکتری جامعه شنا سی، عضو هیئت علمی دانشگاه شهید باهنر کرمان <srazavi@mail.uk.ac.ir>

** دانشجوی کارشناسی ارشد پژوهشگری

*** دانشجوی کارشناسی ارشد جامعه شناسی

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

مقدمه

واحدهای سازمان ملل پس از زلزله بم تلاش نمودند تا اندیشه‌های مدرن را در عرصه نهادینه‌کردن مشارکت شهروندان در بم عملیاتی سازند. ازجمله این اندیشه مفهوم شهر دوستدار کودک است که یونیسف پذیرفت بخشی از آن را در بم طراحی کند و به همراه شورای اسلامی و شهرداری بم اجرا نماید.

در زمینهٔ اجرای این طرح دو بحث اصلی وجود داشت: ۱- تملک اراضی مورد نیاز تأسیسات پایه در شهر دوستدار کودک. ۲- ایجاد اجتماع محله‌ای و به عبارتی جلب مشارکت شهروندان از جمله کودکان، نوجوانان و جوانان در امر برنامه‌ریزی، اجرا، مدیریت، ارزشیابی و تقسیم‌منافع. این مقاله، حاصل پژوهش برای شناخت و سنجش ظرفیت‌های سرمایه اجتماعی به عنوان پایه فرایند مشارکت شهروندان در ایجاد اجتماعات محله‌ای در محدوده مورد نظر می‌باشد که بتوان فرآیند دوم را بر مبنای نتایج آن تنظیم و عملیاتی کرد.

شهر دوستدار کودک به لحاظ جغرافیایی در بافت قدیمی شهر بم و در غرب «ارگ بم» و تقریباً در کانون زلزله ۵ دی ماه ۱۳۸۲ قرار دارد. از لحاظ مفهومی «شهر دوستدار کودک» مکانی است که تمام ساختارهای محلی برای دستیابی به حقوق کودکان و نوجوانان در آن به خوبی هماهنگ شده است و حضور و مشارکت فعال کودکان و نوجوانان در فرآیندهای برنامه‌ریزی، اجرا در سطح خانواده و اجتماع محلی تضمین شده است و مهمتر آنکه رویدادها و مراسم مورد علاقه کودکان و نوجوانان توسط خودشان برگزار می‌شود و برابری همه کودکان به عنوان شهروند برای دسترسی به تمامی خدمات تضمین می‌شود...» (شهروندان و مشارکت، شماره ۲۳: ٤-۱).

چارچوب نظری

۱) پیشینه نظری

سرمایه اجتماعی ابتدا در سال ۱۹۱٦ در نوشته‌های لیدا جی هانیفان، سرپرست وقت مدارس ویرجینای غربی در آمریکا مطرح شد که آن را «سرمایه نامحسوسی می‌دانست که

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

در زندگی روزمره افراد دارای اهمیت است» (Ferlander, 2003: 361). بعد از وی در دهۀ ۱۹۵۰ جان سلی، جامعه‌شناس شهری کانادایی و در دهۀ ۱۹۶۰، نظریه پرداز مبادله (هومنز) و استاد مسائل شهری به نام جین جاکوب این فکر را گسترش دادند (ولکاک و نارایان، ۱۳۸٤: ۵۳۱). جین جاکوب این واژه را برای تأکید بر ارزشهای جمعی همبستگی‌های غیررسمی همسایگی در مادرشهرهای مدرن به کار برد (Putnam,2002: 5) . گلن لوری اقتصاددان نیز همچون ایوان لایت جامعه شناس، اصطلاح سرمایه اجتماعی را در دهۀ ۱۹۷۰ برای توصیف مشکل توسعه اقتصاد درون شهری به کار برد (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۰)، او سرمایه اجتماعی را «مجموعه منابعی می‌داند که در ذات روابط خانوادگی و سازمان اجتماعی جامعه وجود دارد و برای رشد شناختی یا اجتماعی کودک یا جوان سودمند است» (کلمن، ٤۵۸: ۱۳۷۷). در سال ۱۹۸۰ مفهوم سرمایه اجتماعی در پاره‌ای از یادداشت‌های مقدماتی پیر بوردیو انتشار یافت اما در ابتدا توجه کسی را به خود جلب نکرد چرا که در لابه‌لای صفحات مبتنی بر جامعه‌شناسی آموزش و پرورش پنهان مانده بود (پورتس، ۳۰۸: ۱۳۸٤)، به بیان بائوم تأکید بوردیو بر نقشهایی است که اشکال مختلف سرمایه در بازتولید روابط نابرابر قدرت ایفا می‌کنند (Australian Institue of Family Studies, 2001: 34). اما جیمز کلمن اولین کسی است که به صورت منسجم و قوی به بحث سرمایه اجتماعی می‌پردازد. به بیان پوتنام «وی اولین کسی است که بنیاد نهادی نظری سرمایه اجتماعی را پایه گذاری کرد» (کلمن، ۱۲۰: ۱۳۸٤) و همچنین فوکویاما هم، وی را «بانی کاربرد اصطلاح سرمایه اجتماعی» می‌داند (فوکویاما، ۱۳۸٤: ۱۷۰). او با مقاله «سرمایه اجتماعی در ایجاد سرمایه انسانی»، اثر مهمی را در منابع جامعه‌شناسی توسعه پدید آورد و رابرت پوتنام نیز در سال ۱۹۹۳ با چاپ کتاب «بنای دموکراسی کار آمد؛ سنت‌های مدنی در ایتالیای مدرن» و در کار دیگرش در سال ۱۹۹۵ یعنی مقاله «بولینگ یک نفره؛ کاهش سرمایه اجتماعی آمریکا» باعث توجه بیشتر عموم به مفهوم سرمایه اجتماعی شد. فوکویاما هم در گسترش مفهوم سرمایه‌اجتماعی نقشی بسزا ایفا نمود. وی با انتشار کتاب «پایان نظم، سرمایه اجتماعی و حفظ آن» به بررسی نقش سرمایه‌اجتماعی در اقتصاد می‌پردازد که باعث غنی‌تر گشتن مطالب مربوط به سرمایه اجتماعی شده است.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

۲) چارچوب مفهومی سرمایه اجتماعی و اجزاء آن

سرمایه اجتماعی که بسیاری از جمله پوتنام آن را جوهره حکومت مردمسالار و جامعه مدنی می‌دانند و بعضی هم چون فوکویاما جامعه مدنی را محصول این سرمایه می‌دانند، در بسیاری از تعاملات و رخدادهای زندگی انسان در سطوح متفاوت حضور دارد. از زمانی که مفهوم سرمایه اجتماعی در میان محققان و صاحبنظران علوم مختلف رواج یافت، هریک به فراخور نگرش و هدف خود تعریفی ارائه داده‌اند که در زیر به بعضی از این تعاریف اشاره می‌گردد.

سازمان توسعه و همکاری اقتصادی، سرمایه اجتماعی را شبکه‌هایی می‌داند که «همراه با هنجارها و ارزشها و فهم مشترک سبب تسهیل همکاری در درون و میان گروه‌ها می‌شود» (OECD, 2005: 45). پوتنام جوهره اصلی این مفهوم را شبکه‌های با ارزش می‌داند (24: Putnam,2000) و بیان می‌دارد «سرمایه اجتماعی ویژگیهای سازمان اجتماعی همچون هنجارها، شبکه‌های اجتماعی و اعتماد است که هماهنگی و همکاری را برای رسیدن به سود متقابل و مشترک آسان می‌سازد» (Putnam, 1992: 167). رز[1] نیز سرمایه اجتماعی را «مجموعه‌ای از شبکه‌های رسمی و غیررسمی می‌داند که افراد آن را به کار می‌گیرند تا بدان وسیله کالا و خدمات را برای مصارف مختلف تخصیص نمایند» (رز، ٤: ۱۹۹۹).

کلمن که سرمایه اجتماعی را با کارکردهایش تعریف می‌کند (Clair,2005: 5) از ارتباط سرمایه‌انسانی و سرمایه اجتماعی و چگونگی کمک‌های سرمایه اجتماعی در افزایش و ایجاد سرمایه انسانی سخن می‌داند و آن را همچون کالای عمومی و نه خصوصی در نظر می‌گیرد (101: Coleman,1988-9). وی سرمایه اجتماعی را «مجموعه گوناگونی از هستی‌هایی می‌داند که دارای دو وجه مشترک هستند: همه آنها وجهی از ساختار اجتماعی را دارا می‌باشند و تسریع کننده اعمال خاص اشخاصی که در داخل ساختار فعالند، می‌باشند» (Coleman,1994: 302). نظریه‌پرداز دیگر بوردیو، سرمایه را در سه شکل بنیادی

1-Rose

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

سرمایه اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی می‌داند (Bourdieu, 1992: 119) و بیان می‌دارد سرمایه اجتماعی جمع منابع واقعی یا بالقوه‌ای است که حاصل شبکه‌ای بادوام از روابط کم و بیش نهادینه شده، آشنایی و شناخت متقابل ـ یا به بیان دیگر عضویت در یک گروه ـ می‌باشد (بوردیو: ۱٤۷: ۱۳۸٤)، او اعتقاد دارد می‌توان سرمایه اجتماعی را بازتولید، انباشت و منتقل کرد (Bourdieu,1993: 33) و فوکویاما هم آن را شکل و نمونه ملموسی از یک هنجار غیر رسمی می‌داند که باعث ترویج همکاری بین دو یا چند فرد می‌شود «و این هنجارها می‌توانند از هنجار تعامل متقابل میان دو دوست تا تمام آنچه آموزه‌های مسیحیت و کنفوسیوس را شکل می‌دهد، متغیر باشد» (Fukuyama, 1999: 1).

با توجه به تعاریف فوق و نوع نگاه این پژوهش به این مفهوم می‌توان این وجوه مرتبط و درهم تنیده را در چارچوب مفهومی سرمایه اجتماعی قائل شد، شبکه‌ها، مشارکت افراد در قالب شبکه‌ها، اعتماد، هنجارها و ارزش‌های اخلاقی و انسجام اجتماعی.

شبکه‌ها: شبکه‌ها به مثابه قالب‌هایی هستند که کنش جمعی در آنها تبلور می‌یابد و همان‌طور که کلمن، لوری (پورتس، ۱۳۸٤: ۳۱۲) و پوتنام (۲۰۰۰: ۲۰) تأکید کرده‌اند، شبکه‌های فشرده، شرط لازم برای تشکیل سرمایه اجتماعی هستند. پوتنام بحثی مفصل درباره شبکه‌ها دارد و شبکه‌ها را به دو نوع «افقی» و«عمودی» تقسیم می‌کند: در شبکه‌های افقی افراد دارای قدرت برابر هستند، موفقیت نهادی، هنجارهای معامله متقابل و اعتماد زیاد وجود دارد و افراد از سرمایه اجتماعی بالاتری برخوردارند و در امور اجتماع مشارکت زیادی دارند. در مقابل در شبکه‌های عمودی، شهروندان دارای سلسله مراتب و بالطبع قدرت نابرابر هستند، اعتماد و همکاری در آن پایین است. گردش اطلاعات در این نوع شبکه هزینه‌بر و هنجارهای معامله متقابل پایین می‌باشد.

مشارکت اجتماعی: بسیاری مشارکت را نشانه دموکراتیزه شدن راستین قدرت می‌دانند (کولن، ۱۳۷۹: ۷٦) و آنشتاین نیز مشارکت را «نوعی توزیع مجدد قدرت می‌داند که به سبب آن شهروندانی را که در حال حاضر در فرایند سیاسی اقتصادی کنار گذاشته شده‌اند قادر می‌سازد تا به تدریج در آینده شرکت داده شوند» (ازکیا و غفاری، ۲۹۱: ۱۳۸۳).

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

ساموئل پل مشارکت را مرتبط با مفهوم توسعه و در سطح محلی این‌گونه تعریف می‌کند: «مشارکت محلی فرایندی است فعال که در آن بهره‌مندان به جای آنکه صرفاً سهمی از مزایای طرح دریافت کنند، بر جهت‌گیری و اجرای پروژه‌های توسعه تأثیر می‌گذارند.» پل اهداف زیر را برای مشارکت بر می‌شمارد: ۱. مشارکت در هزینه‌های طرح (پرداخت پول، انجام دادن کار یا ارائه کالا)؛ ۲. افزایش کارآیی و اثربخشی طرح (ارائه مشاوره و دخالت در اجرای آن)؛ ۳. توانمندسازی بهره‌برداران از طریق آموزشهای رسمی و غیررسمی و فعالیتهای آگاهی‌بخش (همانند گروه‌هایی که به اتکای خود خانه‌سازی می‌کنند)؛ ٤. افزایش اختیار (تسلط بخشهای محروم جامعه بر منابع و تصمیماتی که بر زندگی‌شان تأثیر می‌گذارد)» (سعیدی، ۱۰: ۱۳۸۲). با عنایت به نظریات مدرن در توسعه، مشارکت را می‌توان این گونه تعریف نمود: مشارکت، فرایندی است مبتنی بر خرد جمعی و رفتاری است آگاهانه و داوطلبانه که«شرکت همه افراد ذی‌نفع در همه ابعاد برنامه‌ریزی و تصمیم گیری، مدیریت، اجرا، ارزیابی و کنترل، تقسیم منافع و سود برای رسیدن به هدف را در بر می‌گیرد» (زندرضوی الف: ۱۳۸۲: ۹۹). این پنج بعد علاوه بر آن‌که چارچوب مفهومی مشارکت را روشن می‌سازد، معیاری برای سنجش و تمایز مشارکت واقعی از مشارکت نمادین، مشارکت غیر واقعی، مشارکت ناقص و مشارکت فریب کارانه است.

بسیاری مشارکت را هدف توسعه و عده‌ای دیگر آن را وسیله‌ای برای نیل به توسعه می‌دانند که به‌نظر می‌رسد مشارکت هم هدف دستیابی و هم ابزار رسیدن به توسعه است، چنانچه گولت[1] (۱۹۸۹) مشارکت را یک واقعیت ترکیبی اعم از هدف و ابزار می‌داند.

بین مشارکت و سرمایه اجتماعی رابطه تنگاتنگی وجود دارد و حتی پوتنام در پاسخ به سوالی مبنی بر اینکه آیا سرمایه اجتماعی باعث افزایش مشارکت می‌شود یا بر عکس، پاسخ می‌دهد که «من تفاوت چندانی بین مشارکت و سرمایه اجتماعی قائل نیستم، چون مشارکت که به شرکت مردم در شبکه‌های اجتماعی مختلف اشاره دارد تنها بیان دیگری

1- Goulet

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

برای سرمایه اجتماعی است و اینها دو واژه متفاوت برای یک رفتار هستند» (تاجبخش، ۱۲۵: ۱۳۸٤).

اعتماد و امنیت: اعتماد وضعیتی است که در آن افراد انتظار دارند دیگران چیزهایی را که اظهار کرده‌اند یا تعهد نموده‌اند، انجام دهند و هرچه قدر این اطمینان ما به دیگران بیشتر باشد، سطح اعتماد بالاتر می‌رود (Chima,2003: 5) . افه نیز اعتماد را به معنای «باور به عملی که از دیگران انتظار می‌رود»، تعریف می‌کند (افه، ۲۱۱: ۱۳۸٤) و این فضا زمانی به وجود می‌آید که اشخاص از یکدیگر انتظاراتی داشته باشند و قواعد مشخص و معینی را در معاملاتی که با هم دارند، رعایت کنند (مک کلنن، ۱۳۸٤: ۲۷۷).

پاتنام اعتماد اجتماعی را ناشی از دو منبع هنجارهای معامله متقابل و شبکه‌های مشارکت مدنی می‌داند که همکاری را تسهیل می‌کند و هرچه سطح اعتماد در جامعه‌ای بالاتر باشد، احتمال همکاری هم بیشتر خواهد بود. همکاری نیز اعتماد را ایجاد می‌کند و به این ترتیب هرچه سرمایه اجتماعی بیشتر استفاده شود به جای استهلاک و کاهش، برخلاف سرمایه مادی، افزایش خواهد یافت. از نظر پاتنام هر چه تعامل افراد بیشتر باشد، آنها اطلاعات بیشتری درباره یکدیگر به دست می‌آورند و انگیزه‌های بیشتری برای اعتماد پیدا می‌کنند (ایمانی جاجرمی، ۳۸: ۱۳۸٤) و اعتماد «چرخ‌های حیات اجتماعی را روغن می‌زند» (همان: ۹۸). فوکویاما همه گروه‌هایی را که مظهر سرمایه اجتماعی هستند دارای نوعی شعاع اعتماد می‌داند و بیان می‌دارد که حلقه‌ای از افراد در هر گروه‌هایی موجود است که هنجار همکاری در میان آنها عمل می‌کند (فوکویاما، ۱۳۸٤: ۱۷۲).

بسیاری در موضوع سرمایه اجتماعی، امنیت را همراه با اعتماد بررسی می‌کنند. امنیت در سطح محلی و ملی باعث افزایش ارتباطات و تمایل به حضور در اجتماع و همکاری می‌گردد و این امر در تحقیقات گوناگون به اثبات رسیده است (چلبی و امیرکافی، ۱۹: ۱۳۸٤).

هنجار عمل متقابل: گیدنز معتقد است که «هنجار قواعد رفتاری است که رفتار مناسب در محدوده معینی از زمینه‌های اجتماعی را مشخص می‌کند» (گیدنز، ۷۸۲: ۱۳۷٤). به بیان

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

کوئن هنجار فرهنگی «معیار رفتاری ثابتی است که گروه به لحاظ فکری یا رفتاری، از افراد انتظار دارد و آن را تأیید می‌کند» (کوئن، ٦١: ١٣٧٩) و اکثر قریب به اتفاق صاحب نظران بر این جنبه سرمایه اجتماعی تأکید دارند و آن را از اجزای اصلی این سرمایه می‌دانند.

به نظر پاتنام «هنجار عمل متقابل از یک سری روال‌ها تشکیل شده که در کوتاه مدت نوع‌دوستانه است، اما در مجموع هر شرکت کننده‌ای را منتفع می‌کند. این هنجار نوعی الگوی عملی است که فرد طبق آن در انجام دادن امور به منافع دیگران توجه می‌کند و گاهی آن را مقدم می‌داند» (ادوارد به نقل از قانعی راد و حسینی، ١١١: ١٣٨٤).

هنجارها، کارکردی دو سویه در ارتباط با سرمایه اجتماعی ایفا می‌کنند، بدین معنی که بعضی از هنجارها به افزایش سرمایه اجتماعی و تسهیل روابط میان افراد منجر می‌گردد و بالعکس بعضی دیگر از هنجارها، کاهش سرمایه اجتماعی را دربر دارند. چنانچه فوکویاما هم اشاره می‌کند «چنین نیست که هر مجموعه از هنجارهایی با مصداق عینی، به تشکیل سرمایه اجتماعی بیانجامد؛ این هنجارها باید به ایجاد و افزایش همکاری در گروه بیانجامد و لذا با فضایل سنتی چون درستکاری، وفای به عهد، قابل اعتماد بودن در انجام وظیفه، روابط متقابل و نظایر اینها مرتبط‌اند» (فوکویاما، ١٧٠: ١٣٨٤).

انسجام اجتماعی: انسجام اجتماعی دلالت بر «توافق جمعی میان اعضای یک جامعه دارد که حاصل پذیرش و درونی کردن نظام ارزشی و هنجاری یک جامعه و وجود تعلق جمعی (احساس«ما» کردن) و تراکمی از وجود تعامل در میان افراد آن جامعه است» (ازکیا و غفاری، ٢٨٧: ١٣٨٣). باشهان نیز با مترادف دانستن انسجام اجتماعی با مفهوم همبستگی بیان می‌کند که همبستگی وضعیتی است که در آن افراد به واسطه تعهدات فرهنگی و اجتماعی، به یکدیگر همبسته و وابسته‌اند (Bhushan,1992: 109). این مفهوم اشاره دارد به «توافق با افرادی که در یک نظام اجتماعی مشارکت می‌کنند و بویژه به خاطر هنجارها، ارزشها، عقاید و ساختارهای آن با جامعه احساس نزدیکی کرده و به حمایت آن وابسته‌اند» (یعقوبی، ٢٣: ١٣٨٣). چلبی نیز بیان می‌دارد که «وفاق موجبات حل دو مشکل، پیش‌بینی پذیری رفتارهای اجتماعی و تعاون اجتماعی، می‌شود و با حل این دو مشکل و همزمان با

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

ظهور اعتماد اجتماعی متقابل، زمینه برای همکاری اجتماعی متقابل، مشارکت اجتماعی که خود پیش شرطی برای اصلاح و توسعه اجتماعی است، فراهم می‌شود (چلبی، ۱۹: ۱۳۷۲ به نقل از ازکیا و غفاری، ۱۳۸۳: ۲۸۷) و در واقع سرمایه اجتماعی شکل می‌گیرد و همین‌طور شرایط لازم را برای ظهور اجتماع محله‌ای فراهم می‌سازد.

۳) اجتماع محله‌ای و سرمایه اجتماعی

برای روشن شدن مفهوم اجتماع محله‌ای ابتدا به مفهوم اجتماع (Community) اشاره می‌شود که در این زمینه پوتنام «سرمایه اجتماعی و اجتماع را عموزاده‌های مفهومی می‌داند و بر این نکته صحه می‌گذارد که رابطه مثبتی بین این دو وجود دارد» (Ferlander,2003: 6). «کلمه اجتماع این فکر را در به ذهن متبادر می‌کند که اعضای آن ارتباطاتی با هم دارند که شامل تجارب مشترک، ارزش‌ها یا منافعی است که قابل اشتراک گذاشتن هستند، آنها ممکن است با یکدیگر تعامل داشته باشند و در عین حال دغدغه رفاه جمعی مدنظرشان است.

«اجتماع محله‌ای» فضایی است تعاملی، متکی به کنش‌های متقابل رویاروی تعدادی از شهروندان که در همسایگی یکدیگر زندگی می‌کنند. کودکان آنان در فضاهای عمومی مشترک آشنا می‌شوند و گروه همسالان را شکل می‌دهند که پیامد آن نوعی رابطه آشنایی والدین است و لانگ با تفاوت قائل شدن میان محله و اجتماع محله‌ای تأکید دارد که محله نوعاً موجودیتی فیزیکی و کالبدی است ولیکن اجتماع محله‌ای جنبه اجتماعی را در نظر دارد (Lang, 1994: 13).

جورج هیلری پس از بررسی بیش از ۹۰ تعریف در این زمینه، بر وجود سه اصل مشترک درتعریف اجتماع محلی تأکید می‌کند: ۱. یک گستره جغرافیایی ۲. پیوندهای مشترک ۳. تعامل اجتماعی. بررسی وی نشان می‌دهد در حالی که اجماع نظری پیرامون تعریف این اصطلاح وجود ندارد، با این حال روشن است که هر اجتماع محلی اصطلاحی

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

عمومی برای یک وضعیت خاص، دارای روابط متقابل اجتماعی و جنبه‌های خاص سازمان اجتماعی است (ایراندوست، ۱۰۸: ۱۳۸٤).

«هنگامی که از اجتماع و چگونگی زندگی در اجتماع سخن به میان می‌آید، اصطلاحی که اغلب در کنار این مفهوم مطرح می‌شود، سرمایه اجتماعی است» (Snook, 2002: 9) و هانی‌فان برای اولین بار از واژه سرمایه اجتماعی استفاده می‌کند و علاوه بر آن تحقق سرمایه‌اجتماعی را در بستر اجتماع محله‌ای و روابط همسایگی بسط می‌دهد. باس معتقد است «نظریه سرمایه اجتماعی معطوف به بسط قضایایی در مورد شرایطی است که تحت آن حکومت‌ها و اجتماعات محلی بتوانند برای نیل به اهداف مشترک، تعاون و همکاری داشته باشند ... و به‌نظرمی‌رسد که سرمایه اجتماعی برای ارتقای مشارکت محلی و توسعه خود اتکا، امری ضروری می‌باشد» (ازکیا و غفاری، ۲۷۹: ۱۳۸۳).

در مجموع یکی از بسترهای شبکه‌ای که سرمایه اجتماعی می‌تواند در آن تحقق عینی پیدا کند، اجتماع محله‌ای می‌باشد و به عبارتی اجتماع محله‌ای همان سرمایه‌اجتماعی می‌باشد که در کالبد فضای مشخص و محدوده مکانی، تعین می‌یابد و به شکل مدرن خود (یعنی آگاهانه، انتخابی، داوطلبانه و پایدار) به فعلیت می‌رسد و وجود سطحی از تمامی ابعاد سرمایه اجتماعی (اعم از اعتماد، هنجار، انسجام، مشارکت) برای تشکیل اجتماع محله‌ای لازم و ضروری می‌نماید و از آنجا که زمان برای ایجاد اجتماع محله‌ای در بم به طور عام و در «شهر دوستدار کودک» به طور خاص فراهم است (زند رضوی، ۱۳۸٤). شناخت ظرفیت‌های سرمایه اجتماعی به عنوان پایه‌ای برای عملیاتی ساختن اجتماع محله‌ای و چگونگی برنامه‌ریزی در این منظور، ضروری می‌نماید که در این زمینه مشارکت اجتماعی به عنوان مفهوم مرکزی و اصلی سرمایه اجتماعی و بالطبع اجتماع محله‌ای است و عواملی چون هنجار عمل متقابل، اعتماد اجتماعی، انسجام و اعتماد اجتماعی دیگر سازه‌های سرمایه اجتماعی هستند که سبب افزایش و تسهیل فرایندها برای مشارکت اجتماعی شهروندان در ایجاد اجتماع محله‌ای می‌شوند. احساس بی‌قدرتی نیز عاملی است که مانع شکل‌گیری سرمایه اجتماعی افراد است و در صورت بالا بودن این عامل در شهروندان دیگر شاهد عدم تمایل کنشگران در تشکیل شبکه اجتماعی محلی خواهیم بود.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

روش تحقیق

از آن جا که پیمایش روشی برای به دست آوردن اطلاعاتی درباره دیدگاه‌ها، باورها، نظرات، رفتارها یا مشخصات گروهی است (ادواردز و همکاران، ۱۷: ۱۳۷۹) در این تحقیق نیز با توجه به موضوع پژوهش، در عمل دو پیمایش متصل به یکدیگر انجام شد. پیمایش اول تحت عنوان «پیمایش اعضاء خانوار» با توجه به این که هیچ گونه اطلاعات پایه‌ای و جمعیتی در بم بعد از زلزله دی ماه ۱۳۸۲ وجود نداشت و با هدف انجام فهرست برداری، مشخص نمودن مشخصات جمعیتی (دموگرافیک) افراد ساکن در منطقه (سن، جنس، وضع فعالیت، شغل و ...) انجام شد و هدف پیمایش دوم سنجش ظرفیت‌های سرمایه‌اجتماعی درمیان ساکنان شهر دوستدار کودک بود.

جامعه آماری، حجم نمونه، روش نمونه‌گیری

حجم جامعه آماری بالای ۱۵ سال، معادل ۱٤۱۷ نفر بود که بر اساس فرمول کوکران، ۲۸۸ نفر به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. برای تعین دقیق افراد نمونه از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای استفاده شد، به این صورت که در عمل شهر دوستدار کودک به ۷ منطقه تقسیم و بر اساس نتایج پیمایش اعضای خانوار، نمونه‌های بالای ۱۵ سال به صورت تصادفی و متناسب با حجم هر منطقه انتخاب شدند.

٤-۳) پایایی و روایی ابزار

برای سنجش داده‌ها، پرسشنامه‌ای با ٥٦ سؤال در قالب۱۱۰ گویه در نظر گرفته شد، سؤالات اکثراً در قالب طیف لیکرت و متناسب با فضای بومی بم طراحی شدند. در ابتدا به روش همسازی درونی گویه‌ها، گویه‌هایی که همبستگی معنی‌دار با سایر گویه‌های همان شاخص داشتند مورد تحلیل نهایی قرار داده شد و گویه‌های دارای همبستگی کم حذف گردید. آلفای کرونباخ شاخص‌ها به تفکیک ابعاد، محاسبه شد. در همهٔ موارد، آماره‌های آنها بالاتر از ۰/۷ بود. برای تعیین اعتبار صوری، گویه‌ها به استادان و محققان مطلع نشان داده شد و مورد بازبینی و تصحیح و توافق قرار گرفت. برای تعیین اعتبار سازه‌ای نتایج

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

تحلیل عاملی نشان داد شاخصهایی که برای سرمایه اجتماعی برگزیده شده‌اند، توان تشکیل عامل سرمایه اجتماعی را دارند، چون آزمون KMO برابر با ۰/٦٦٢ شد و نتیجهٔ آزمون بارتلت صفر شد که معنادار است.

جدول شماره۱: ابعاد، شاخصها و تعاریف عملیاتی متغییر سرمایه اجتماعی

سازه‌های تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی				
ابعاد	**شاخص**			**تعریف عملیاتی**
				تصور فرد از پیامدهای مشارکت
				احساس مفید بودن در مشارکت گذشته خود
				احساس حمایت و تمایل مقامات دولتی به مشارکت فرد
				آگاهی از بعد عمومی و غیر خصوصی مشارکت
				تمایل فرد به مشارکت
عینی	**رسمی**	**اشکال سنتی**		انجمنهای خیریه، انجمنهای مذهبی، بسیج
		اشکال جدید		تیم و باشگاه ورزشی، حزب، سازمان غیردولتی، انجمن اولیاء و مربیان، تعاونی کشاورزی
	غیر رسمی	**اشکال سنتی**		هیئت‌های مذهبی محلی، فعالیتهای نذر، یاری رساندن به همسایگان در مشکلاتی مانند نگهداری از فرزند همسایه، مراقبت از منزل ایشان و ...
		اشکال جدید		همکاری و پیگیری با سازمانهای دولتی و غیر دولتی برای حل مشکلات محلی و بازسازی شهر به صورت سازماندهی نشده و داوطلبانه (مانند مراجعه به ستادها، فرمانداری، شهرداری و ...)
ارزشهای اخلاقی (هنجارهای عمل متقابل) در میان همسایگان				صداقت و درستی، مسئولیت پذیری، وفاداری نسبت به یکدیگر، پایبندی به قول و قرار، امانت داری، تقلب و کلاهبرداری، خودمختاری، مدارا و سعه صدر، پذیرش درخواست کمک به یکدیگر، همکاری برای حل مشکلات منطقه،

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

سازه‌های تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی		
ابعاد	**شاخص**	**تعریف عملیاتی**
اعتماد اجتماعی	**بین شخصی**	اعتماد به آشنایان مانند اعضای خانواده، همسایگان، هم محله‌ای‌ها، خویشاوندان، دوستان
	تعمیم یافته	اعتماد به مردم جامعه (غریبه‌ها و افراد غیرآشنا)
	نهادی وصنفی	اعتماد به سازمانهای غیردولتی، گروهها، و صنف‌ها
	دولتی	اعتماد به ارگانها، اداره‌ها و مراکز دولتی
انسجام	**تعامل**	پیوندهای عینی بین افراد مبتنی بر شدت تماس و ارتباط افراد با اعضای شبکه خود (خویشاوندان، دوستان و همسایگان)
	گرایش	شدت پذیرش و وجود احساس تعلق جمعی در میان افراد محل و آشنایان
احساس امنیت در محله		احساس امنیت در محله در روز
		احساس امنیت در محله در شب
عامل بازدارنده در شکل‌گیری سرمایه اجتماعی		
نام عامل		**تعریف**
احساس بی‌قدرتی		احساس تاثیرگذار بودن در فرایندهای موجود سطح محله و جامعه به لحاظ سیاسی و اجتماعی

جدول شماره۲: توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب پاسخ به گویه‌های مشارکت اجتماعی

شاخص / شدت		مشارکت ذهنی						مشارکت عینی				
		تمایل فرد به مشارکت	تصور فرد از پیامدهای مشارکت	احساس مفید بودن در مشارکت گذشته فرد	احساس‌حمایت و تمایل‌مقامات دولتی به مشارکت در فرد	آگاهی از بعد عمومی غیر خصوصی مشارکت	مشارکت ذهنی کل	غیر رسمی: سنتی	غیر رسمی: جدید	رسمی: سنتی	رسمی: جدید	مشارکت عینی کل
کم	فراوانی	٦	١٥	١٠٨	٩٣	١٦٤	٣٨٦	٣٣	١٠١	١٦١	١٦٤	٤٥٩
	درصد	٢/٨	٧/١	٣٨/٢	٣٦/٩	٥٧/٣	٣١/٣٠	١٢/٢	٣٩/٩	٥٩/٤	٥٧/٣	٤٢/٥
متوسط	فراوانی	١١٠	١٦٩	١١١	١٣٨	٨٤	٦١٢	١٠٩	١٣٠	٨٧	٨٤	٤١٠
	درصد	٥٠/٥	٨٧/١	٣٩/٢	٥٤/٨	٢٩/٤	٤٩/٦٣	٤٠/٤	٥١/٤	٣٢/١	٢٩/٤	٣٧/٩٦
زیاد	فراوانی	١٠٢	١٠	٦٤	٢١	٣٨	٢٣٥	١٢٨	٢٢	٢٣	٣٨	٢١١
	درصد	٤٦/٨	٥/٢	٢٢/٦	٨/٣	١٣/٣	١٩/٠٥	٤٧/٤	٨/٧	٨/٥	١٣/٣	١٩/٥٣
جمع	فراوانی	٢١٨	١٩٤	٢٨٣	٢٥٢	٢٨٦	١٢٣٣	٢٧٠	٢٥٣	٢٧١	٢٨٦	١٠٨٠
	درصد	١٠٠	١٠٠	١٠٠	١٠٠	١٠٠	١٠٠	١٠٠	١٠٠	١٠٠	١٠٠	١٠٠

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

یافته‌ها

مشارکت در دو بعد ذهنی و عینی سنجیده شده است، در بعد ذهنی شناختها، احساسات، ویژگی‌ها، ظرفیت‌ها و تمایلات درونی به مشارکت و به عبارتی آمادگی روانی افراد مد نظر بوده و در بعد عینی، رفتار و عمل بیرونی فرد و به عبارتی سطح مشارکت فرد در شبکه‌های رسمی و غیر رسمی زندگی روزمره و در اشکال سنتی و مدرن دیده شده است. یافته‌های فوق در مجموع حاکی از وجود سطح متوسط مشارکت ذهنی و همچنین سطح پایین و متمایل به متوسط مشارکت عینی می‌باشد. در مشارکت ذهنی تمایل افراد به مشارکت، متوسط و تا حدی زیاد بوده، لیکن تصور اکثر پاسخگویان از پیامد مشارکت و اینکه در اثر مشارکت چه چیز حاصل می‌شود، در حد متوسط است و به عبارت آماری، نمای توزیع پاسخگویان به طور کاملا محسوسی در حد متوسط است و در بعد «احساس اثر بخشی و مفید بودن مشارکت در گذشته فرد»، شدت گرایش در سه سطح کم، متوسط و بالا توزیع طبیعی داشته است و احساس افراد از حمایت دولتمردان در مشارکت‌شان، متوسط متمایل به پایین است. نهایتاً اکثر افراد مشارکت را بیشتر در عرصه خصوصی و خانوادگی و منافع شخصی می‌بینند و آگاهی کمتری از زمینه‌ها و بسترهای عمومی مشارکت دارند. مشارکت عینی افراد در کل پایین متمایل به متوسط است که تفاوتهای معنی داری در مشارکت رسمی با مشارکت غیر رسمی و همین طور در مشارکت سنتی با مشارکت جدید وجود دارد (با p value <0/05 براساس آزمون یومان ویتنی). در مشارکت سنتی شدت گرایش میان هر سه سطح توزیع تقریباً طبیعی داشته است در صورتی که مشارکت در شکل جدید پایین و کمی متمایل به متوسط می‌باشد. در کل مشارکت اجتماعی در سطح متوسط می‌باشد.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

جدول شماره۳: توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب پاسخ به گویه‌های اعتماد، انسجام، احساس امنیت و هنجارعمل متقابل:

طیف	شاخص	اعتماد اجتماعی					انسجام			احساس امنیت	هنجار عمل متقابل
		بین شخصی	تعمیم یافته	نهادی صنفی	دولتی	اعتماد کل	تعامل	گرایش	انسجام کل		
کم	فراوانی	۲۵	۱۳۷	۳۰	۵۰	۲٤۲	٦۱	۱۲٦	۱۸۷	۸۲	۲۹
	درصد	۱۰	٤۸/٦	۱۱/٤	۱۸/۹	۲۲/۸	۲٦/۵	٤٤/۲	۳٦/۳۱	۲۹/۸	۱۱/۲
متوسط	فراوانی	۱۸۸	۱۳۹	۱٦۰	۱۳۱	٦۱۸	۱۳۲	۱۰۲	۲۳٤	۱۳۵	۱۳۱
	درصد	۷۵/۲	٤۹/۳	٦۰/٦	٤۹/٤	۵۸/۲	۵۷/٤	۳۵/۸	٤۵/٤۳	٤۹/۱	۵۰/۸
زیاد	فراوانی	۳۷	٦	۷٤	۸٤	۲۰۱	۳۷	۵۷	۹٤	۵۸	۹۸
	درصد	۱٤/۸	۲/۱	۲۸	۳۱/۷	۱۹	۱٦/۱	۲۰	۱۸/۲۵	۲۱/۱	۳۸
جمع	فراوانی	۲۵۰	۲۸۲	۲٦٤	۲٦۵	۱۰٦۱	۲۳۰	۲۸۵	۵۱۵	۲۷۵	۲۵۸
	درصد	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

در مجموع در بین پاسخگویان مقدار شاخص‌های اعتماد و احساس امنیت متوسط، مقدار شاخص و هنجار عمل متقابل، متوسط متمایل به بالا، و مقدار شاخص انسجام متوسط متمایل به ضعیف می‌باشد. در میان ابعاد شاخص اعتماد، بعد اعتماد تعمیم یافته مقدار کمتری نسبت به دیگر ابعاد دارد، البته اعتماد نهادی و صنفی به نسبت، وضعیت بهتر و نیز اعتماد تعمیم‌یافته وضعیت پایین‌تری از دیگر ابعاد را دارا می‌باشند. در کل مقدار اعتماد اکثر پاسخگویان در سطح متوسط می‌باشد. در شاخص انسجام و بعد تعامل آن، وضعیت پاسخگویان در سطح متوسط است، ولی بعد گرایش در این شاخص وضعیت ضعیف رو به متوسطی دارد. در شاخص امنیت نیز نزدیک به نیمی از پاسخگویان احساس امنیت متوسط داشته و مابقی در دو سطح کم و زیاد به ترتیب با ۳۹/۸ و ۲۱/۱ ٪ جای گرفته‌اند و بالاخره شاخص هنجار عمل متقابل دارای وضعیت بهتری نسبت به دیگر شاخص‌ها می‌باشد، هر چند که نظر پاسخگویان در این شاخص هم در نهایت متوسط (و البته رو به بالا) می‌باشد.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

از آنجا که یکی از اهداف این مطالعه، شناخت ظرفیت‌های سرمایه‌های اجتماعی برای ایجاد مشارکت شهروندان در منطقه شهر دوستدار کودک می‌باشد روابط درونی عوامل تشکیل دهنده سرمایه اجتماعی نیز آزمون شد. مشارکت اجتماعی که پایه و جوهره اصلی سازنده اجتماع محله‌ای به عنوان متغیر وابسته و شاخص‌های انسجام، احساس امنیت، اعتماد، هنجار، احساس بی‌قدرتی به عنوان متغیرهای مستقل در نظر گرفته شد.

جدول شماره ٤: خلاصه وضعیت ارتباط میان متغییر وابسته با متغییرهای مستقل

نام متغییر مستقل	متغییر وابسته	نوع آزمون	نتیجه آزمون همبستگی	آماره آزمون معنی داری	نوع رابطه	شدت همبستگی
هنجار عمل متقابل	مشارکت اجتماعی	اسپیرمن	رابطه دارد	۰/۰۱	مستقیم	۰/۳۳
اعتماد اجتماعی	مشارکت اجتماعی	اسپیرمن	رابطه دارد	۰/۰۰	مستقیم	۰/۳۱
احساس امنیت	مشارکت اجتماعی	اسپیرمن	رابطه ندارد	۰/۳۲	-------	-------
انسجام	مشارکت اجتماعی	اسپیرمن	رابطه ندارد	۰/۸۱	-------	-------
احساس بی‌قدرتی	مشارکت اجتماعی	اسپیرمن	رابطه دارد	۰/۰۰	غیر مستقیم	-۰/٤۹

همان‌طور که در جدول ٤ مشاهده می‌شود ارتباط مشارکت اجتماعی با متغیرهای هنجار عمل متقابل، اعتماد اجتماعی به صورت مستقیم و نیز با احساس بی‌قدرتی به صورت رابطه غیر مستقیم تائید شد، اما ارتباط آن با احساس امنیت و انسجام جامعه تأیید نگردید.

مقدار همبستگی متغیر وابسته (مشارکت) با ترکیب خطی متغیرهای مستقل (به ترتیب اهمیت در تبیین متغییر وابسته) یعنی احساس بی‌قدرتی، هنجار و اعتماد برابر ۰/۵۷ و ضریب تعیین آن ۰/۳۳ است. یعنی مقداری از پراکنش متغیر مشارکت که از طریق متغیرهای موجود در تحلیل، تبیین شده برابر ۰/۳۳ است.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

جدول شماره ۵: نتایج رگرسیون متغیرهای مستقل بر مشارکت اجتماعی

عنوان	B	Beta	مقدار t	سطح معناداری
احساس بی‌قدرتی	-۰/۳٤	-۰/۳٦	۵/۰٦	۰/۰۰
اعتماد اجتماعی	۰/۲۳	۰/۲۰	۲/٦۹	۰/۰۰۸
هنجار عمل متقابل	۰/۱۳	۰/۱۹	۲/٦۸	۰/۰۰۸
عرض از مبداء	۱/٦۰	----	٦/۰۱	۰/۰۰

بر اساس مقادیر B (ضریب زاویه رگرسیون)، معادله رگرسیونی چند متغیره به صورت زیر می‌باشد:

(هنجار عمل متقابل) (۰/۱۳) + (اعتماد اجتماعی) (۰/۲۳) + (احساس بی‌قدرتی) (۰/۳٤-) + ۱/٦۰ = مشارکت اجتماعی

بحث و نتیجه‌گیری

در سالهای اخیر رویکردهای مشارکت‌جویانه در فضاهای شهری و روستایی و با تأکید بر نقش محلات به سرعت در حال گسترش است که در این میان مفهوم سرمایه اجتماعی به عنوان راه‌حل عملی و لازم در سطح اجتماعات محلی، برای حل مشکلات توسعه با نظر به روند جهانی شدن و کاهش نقش دولتهای ملی، توجه سیاستگذاران و مسؤولان سیاست اجتماعی را به خود جلب کرده است (Wareny,1999: 60) و در واقع نظریه سرمایه اجتماعی به ما کمک می‌کند تا فرایندهایی را درک کنیم که مناطق محلی را به اجتماعات تبدیل می‌کند، (Roiseland,2005: 34). اگر یک اجتماع محله‌ای، شبکه‌ای از اشخاص با ارتباط متقابل باشد که عموماً در یک منطقه معین زندگی می‌کنند، در آن صورت سرمایه اجتماعی آن چیزی است که سبب به وجود آمدن و عینیت یافتن اجتماع محله‌ای می‌گردد (مانند گروهی با روابط و هویت محله‌ای)، لذا در بم نیز برای ایجاد اجتماعات محلی در شهر دوستدار کودک که مبتنی بر مشارکت پایدار ساکنان منطقه می‌باشد، لازم است ظرفیت سرمایه‌اجتماعی بالاخص مشارکت اجتماعی و همچنین عوامل مؤثر بر مشارکت در منطقه مورد نظر شناخته شود و متناسب با آن برنامه‌ریزی‌های لازم صورت پذیرد.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

مشارکت را می‌توان جوهر سرمایه اجتماعی دانست که در واقع پایه مفهومی اجتماع محله‌ای را می‌سازد و «مردم محلی را قادر می‌سازد تا تحلیل را خود انجام دهند، کنترل امور را به دست گیرند، اعتماد به نفس بیشتری کسب کنند و تصمیمات را خود اتخاذ کنند» (چمبرز، ۱۲۰: ۱۳۷٦) اما برای تحقق چنین مشارکتی باید آمادگی روانی و ذهنی لازم در کنشگران وجود داشته باشد تا تحقق کنش جمعی میسر گردد و از سوی دیگر سنجش رفتار عملی یا عینی مشارکت افراد ـ که دربردارنده همه ابعاد «اجرا»، «تقسیم منافع و سود»، «تصمیم‌گیری»، «مدیریت»، «ارزشیابی و ارزیابی» در همه افراد مشارکت کننده محلی است ـ علاوه بر آن که نشان دهنده مقدار واقعی مشارکت افراد محلی است، الگوی کنش گروهی آنها ـ سنتی یا مدرن؛ رسمی یا غیر رسمی ـ را نیز مشخص می‌سازد.

یافته‌ها حاکی از این بود که مشارکت ذهنی وضعیت متوسطی دارد ولیکن در مشارکت عینی با وضعیت ضعیف‌تر و پایین‌تری روبه رو هستیم. شهروندان نکته نگران کننده این است که مشارکت اجتماعی در قالب اشکال جدید و نیز شبکه‌های رسمی ضعیف می‌باشد و از آنجا که مقصود، ایجاد اجتماعات محله‌ای یا سازمان اجتماع محور[1] است و این نوع شبکه‌های رسمی محلی و همسایگی، در بسیاری از موارد مبتنی بر کنش‌های مدرن مشارکت هستند، این ضعف می‌تواند به صورت جدی خلل وارد سازد ولیکن از آنجا که تمایل به مشارکت در میان ساکنان محدوده نسبتاً مناسب و بالا است لذا جای امیدواری است که بتوان این ضعف را با برنامه‌ها و آموزش مناسب کاهش داد.

در ایجاد اجتماعات محله‌ای مبتنی بر سرمایه اجتماعی افراد محلی لازم است که عواملی که می‌تواند بر تشکیل این اجتماع محلی نقش اساسی داشته باشند مورد بررسی قرار گیرند و به عبارتی از آنجا که جوهر اجتماع محلی را مشارکت اجتماعی می‌سازد، بنابراین عواملی که بر مشارکت تأثیر خواهند داشت، باید مورد بررسی قرار گیرند. در یافته‌های تحقیق دیده شد که مطابق انتظار نظری، هنجارهای اخلاقی و اعتماد اجتماعی ارتباط معنی‌دار و مستقیمی با

1- Community-based organization (CBO)

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

مشارکت دارند که البته شدت همبستگی آنها تقریباً در حد متوسط است، اما بـرخلاف انتظـار، انسجام و احساس امنیت ارتباط معناداری با مشارکت نداشتند.

از سوی دیگر میان احساس بـی‌قـدرتی و مـشارکت اجتمـاعی، همبـستگی متوسـط و غیرمستقیم وجود دارد و از آنجا که فراوانی احساس بی‌قدرتی در جامعه مـورد مطالعـه در حد متوسط رو به بالا می‌باشد، لذا توجه به این امر می‌تواند بسیار حائز اهمیت باشد.

یکی از روش‌های مهم برای افزایش مشارکت محلـی و شـروع فراینـد ایجـاد اجتمـاع محله‌ای تشکیل کارگاههای مسأله‌یابی مشارکتی می‌باشد. «ارزیابی مشارکتی[1] یا مسأله‌یـابی مشارکتی نوعی اقدام‌پژوهی[2] است که در آن به کمک افراد منتخب جامعه مـورد مطالعـه از مهمترین مسائل مربوط با آنان، فهرستی تهیه می‌شود و قدم به قـدم بـا هـدایت آنـان، امـر پژوهش از تعریف مسأله تا جمع آوری داده‌ها و نتیجه‌گیری و پیشنهاد راه‌حل به سـرانجام می‌رسـد. در ایـن روش بـر خـلاف روش‌هـای کلاسـیک میـان نقـش‌هـای پژوهـشگر و پژوهش‌شونده دائماً نوعی جابه‌جایی صورت می‌گیرد که این فرایند با تکیـه بـر عقلانیـت جمعی بیشترین اطلاعات عرضه، دسته‌بندی و داوری شـده و نیـز مـشکلات و راه‌حـل‌هـا آشکار می‌گردد» (زندرضوی ب، ۴۳: ۱۳۸۲).

1- participatory assessment
2- action research

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

منابع

References

- ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری. (۱۳۸۳)، **توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران**، تهران. نی.
- ادواردز، جکئی و همکاران. (۱۳۷۹)، **تحقیق پیمایشی راهنمای عمل**، تهران، دفتر پژوهشهای فرهنگی.
- افه، کلاوس. (۱۳۸٤)، **چگونه می‌توان به شهروندان اعتماد داشت**، مجموعه مقالات سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی، صفحات: ۲۷٤-۲۰۱، تهران، نشر شیرازه.
- ایراندوست، کیومرث. (۱۳۸٤)، **مروری بر اهمیت بخش غیررسمی در توانمندسازی اجتماعات محلی فقیر**، نمایه، مجموعه مقالات تخصصی مدیریت اجتماعی و فرهنگی شهری، معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران.
- ایمانی جاجرمی، حسین. (۱۳۸٤)، **سرمایه اجتماعی و مدیریت شهر**، نشریه مدیریت، شماره ۲، صفحه ٤٥-۳٤.
- بوردیو، پیر. (۱۳۸٤)، **شکل‌های سرمایه**، مجموعه مقالات سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی، صفحات: ١٦٦ ـ ۱۳۱، تهران، نشر شیرازه.
- پورتس، آلهاندرو. (۱۳۸٤)، **سرمایه اجتماعی، خاستگاه و کاربردهایش درجامعه‌شناسی مدرن**، مجموعه مقالات سرمایه و اجتماعی، اعتماد، دموکراسی، صفحات: ۳٤۸ ـ ۳۰۳، تهران، نشر شیرازه.
- تاجبخش، کیان. (۱۳۸٤)، **مصاحبه با پروفسور پاتنام**، مجموعه مقالات سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی، صفحات: ۱۳۰ - ۱۱۳، تهران، نشر شیرازه.
- چلپی، مسعود، مهدی امیرکافی. (۱۳۸٤)، **تحلیل چند سطحی انزوای اجتماعی**، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره پنجم، شماره ۲، صفحه۳۱-۳.
- چمبرز، رابرت. (۱۳۷٦)، توسعه روستایی اولویت بخشی به فقرا، مصطفی ازکیا، تهران، دانشگاه تهران.
- زند رضوی، سیامک (۱۳۸۲) الف، **موانع مؤثر بر مشارکت مردم در حفظ منابع طبیعی تجدید شونده در ایران**، رساله دوره دکتری جامعه شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علوم طباطبایی تهران.
- زند رضوی، سیامک (۱۳۸۲) ب، **پژوهش عملی مشارکتی، اهمیت و کاربرد آن (راهنمای اجرائی کارگاه مساله‌یابی مشارکتی)**، فصلنامه پژوهشگران فرهنگ، شماره ۳، سال دوم.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

منابع

References

- سعیدی، محمدرضا. (۱۳۸۲)، **درآمدی بر مشارکت مردمی و سازمانهای غیردولتی**، تهران، سمت.
- **شهروندان و مشارکت**. (۱۳۸٤)، خبر نامه دفترهماهنگی اجتماعات محلی شهرستان بم، شماره ۲۳:

Http: //Akhbar_Bam .blogspot.com

- فوکویاما، فرانسیس. (۱۳۷۹)، **پایان نظم، سرمایه اجتماعی و حفظ آن**، غلامعباس توسلی، تهران، جامعه ایرانیان.
- فوکویاما، فرانسیس. (۱۳۸٤)، **سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی**، مجموعه مقالات سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی، صفحات: ۲۰۰-۱٦۷، تهران، نشر شیرازه.
- قانعی راد، محمد امین و فریده حسینی. (۱۳۸٤)، **ارزشها، شبکه روابط و مشارکت در سازمانهای غیر دولتی**، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۳: ۱۲۳-۹۷.
- کلمن، جیمز. (۱۳۷۷)، **بنیادهای نظریه اجتماعی**، منوچهر صبوری، تهران، نی.
- کلمن، جیمز. (۱۳۸٤)، **نقش سرمایه اجتماعی در ایجاد سرمایه انسانی**، مجموعه مقالات سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی سرمایه، صفحات: ۹۰-٤۱، تهران، نشر شیرازه.
- کوئن، بروس. (۱۳۷۹)، **مبانی جامعه شناسی**، غلامعباس توسلی و رضا فاضل، چاپ یازدهم، تهران، سمت.
- کولن، رولان. (۱۳۷۹)، ***«نهادی کردن مشارکت مردم در توسعه»***، مجموعه مقاله مشارکت در توسه، هادی غبرائی و داود طبائی، تهران، سروش.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۷٤)، **تجدد و تشخص، جامعه و هویت شخصی در عصر جدید**، ناصر توفیقیان، تهران، نی.
- مک کلنن، ادوارد. (۱۳۸٤)، **اعتماد و مبادله بازاری**، مجموعه مقالات سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی سرمایه، صفحات: ۳۰۰ - ۲۷۷، تهران، نشر شیرازه.
- ولکاک، مایکل و دیپا نارایان. (۱۳۸٤)، **سرمایه اجتماعی و تبعات آن برای نظریه توسعه، پژوهش و سیاست گذاری**، مجموعه مقالات سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی، صفحات: ٥٦٦-٥۲٥، تهران، نشر شیرازه.
- یعقوبی، اسماعیل. (۱۳۸۳)، **عوامل همبستگی و گسستگی ایرانیان**، قم، مرکز انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

References منابع

- Australian Institute of family studies. (2001). **family life and social capital**, Avaihable at: www.aifs.org.au

-Bhushan, B (1992). **Directionary of Sociology**, Anmol Reperint

- Bourdieu, Pierre & Waquant, Loic J.D. (1992). **The Purpose of Reflexive Sociology,** University of Chicago.

- Bourdieu, Pierre. (1993). **Sociology of Question**, Translated by Richard Nice, London: sage Publication

- Chaima, G. (2003). **Social capial, Reviewing the concept and Its policy Implications**, Melbourne: prodactirity commission.

- Coleman, J.s. (1994**). Foundation of Social Theory**, Harvard University Press.

- Coleman, J.s. (1988-9). **Social Capital in Creation of Human Capital**, American Journal of Sociology, 94: 95_120.

-Clair, Ralf, ST (2005). **Introduction of Social Capital**, Available at : www.gla.ac.uk/centers/cradall/docs

- Ferlander, S. (2003). **The Internet, Social Capital and Local Community**, Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy

-Fukuyama, Francis. (1999). **Social Capital and Civil Sociology**, Available at : " www.ukzn.ac.za/undpil/collier/chomsky

- Goulet, D. (1989) .**Participation in Development New Avenues**. Word Development, vol. no. 20 .p: 165_175

- Lang, J. (1994).**Urban Design - the American Experience**, New York.

- OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) (2001), **the wellbeing of nations: the role of human and social Capital**, OECD: Paris.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

References منابع

- Putnam, Robert D. and Kristin A.Goss. (2002). **Introudaction "in" Democracies in flux**, p 3-21. OXFORD University Press
- Putnam, R. D. (2000). **Bowling alone: the collapse revival of American community**, Simon and Schuster, New York.
- Putnam, R. D. (1992). **Making Democracy Work**, New Jersey, Princeton University Press.
- Roiseland, R. (2005)." *Local communities and social capital*"Department of Social Sciences, Bodø University College.
- Rose, R, (1999). **Getting Things Done in an Anti- Modern Society: Social Capital Network in Russia**. Washington DC.
- Snook, J, S. (2002). **The Effect of Technology on Social Interaction in Local Community Organizations**. Thesis submitted for the degree Of Master of Science at Virginia Polytechnic Institute and State University
- The Word Bank group, **social capital for development, what is Social capital?**

Available At: www.worldbank.org/powerty/scopital/whatsc.htm

- Warney. Mildread, (1999).**Social Capital Construction: the of Role of The Local State**. Rural Sociology, 63.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2024-10-12]